POSAVSKI MUZEJ BREŽICE

Viteška dvorana

sprehod med vodami na svežem zraku po zemlji z ognjenim žarom

Viteška dvorana gradu Brežice

Besedilo: Alenka Černelič Krošelj in Oži Lorber

Uredila: Alenka Černelič Krošelj

Fotografije: Arhiv Posavskega muzeja Brežice

Risbe: Anja Medved, Janže Lorber, Jakob Klemenčič, Gregor Smukovič

Jezikovni pregled: mag. Mateja Jankovič Čurič

Publikacija je povzetek štirih publikacij večzvrstnega cikla Štirje elementi: voda (2016), ogenj (2018), zemlja (2019) in zrak (2020).

Oblikovanje in tisk: Kolortisk, Krško

Naklada: 3000

Izdal: Posavski muzej Brežice, zanj direktorica: Alenka Černelič Krošelj

Oktober 2021

Izid so omogočili:

OBČINA BREŽICE

občina krško

OBČINA KOSTANJEVICA NA KRKI

Občina Sevnica

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

Viteška dvorana – sprehod med vodami na svežem zraku po zemlji z ognjenim žarom

Viteška dvorana, spomenik baročne umetnosti, ki osupne in očara vsakogar, ki stopi vanjo in »je ne pričakuje«, je srce našega gradu. Iz nje se utrip širi po vseh prostorih in seveda seže tudi k nam muzealcem, ki imamo to čast in slavo, da smo del življenja gradu, ki od leta 1949, ko so ga določili za dom novega muzeja, nosi naziv (ime) Posavski muzej Brežice.

Dvorana daje številne navdihe za raznovrstne programe, ki povezujejo tisočletja posavskih ravnic, gričev in hribov. Tako smo leta 2016 zasnovali večzvrstni program Štirje elementi, katerega središče so razstave in publikacije, povezane s štirimi elementi – vodo, ognjem, zemljo in zrakom –, in številni raznovrstni programi in prireditve.
Ob zaključku in kot nadaljevanje je nastala tudi ta publikacija, ki povzema besedila razstav in dognanja različnih avtorjev, med katerimi je največji delež prispevala Oži Lorber, kustosinja umetnostna zgodovinarka. Naš cilj je, da spoznate ustvarjalce te izjemne dvorane, dobite vpogled v čas nastanka okoli leta 1703 ter tudi na ta način uživate v njej.

Ustvarjalci

Grad Brežice, ki so ga po uničenju leta 1515 pričeli graditi v sredini 16. stoletja, z gradnjo pa zaključili na začetku 17. stoletja, je leta 1694 kupil grof Ignac Marija Attems (1652–1732), ki je opravljal različne funkcije ter znal izbirati odlične »sodelavce«, med katerimi imata posebno mesto prva žena Marija Regina, rojena Wurmbrandt, (1659–1715), s katero sta se poročila leta 1685, in slikar, njegov varovanec, Frančišek Karel Remb.

Mladi umetnik je pri svojih komaj 28 letih za svojega mecena in naročnika ustvaril mojstrovino, ki s skrbno izbranim ikonografskim programom navdušuje že več kot 300 let. Rodil se je leta 1675 v Radovljici. Učil se je pri očetu, slikarju Janezu Juriju (ok. 1648—1716), šolanje v Italiji pa mu je omogočil grof Ignac Marija Attems ter ga iz Brežic »odpeljal« v Gradec in na Dunaj, kjer je bil uspešen in cenjen. Umrl je leta 1718.

Avtoportret slikarja Frančiška Karla Remba, ki se je rodil leta 1675 v Radovljici, umrl pa na Dunaju, star 43 let (1718).

Za izbiro ikonografskega programa, ki izhaja iz zgodb grško-rimske mitologije, ki jih je zapisal rimski pesnik Ovidij v Metamorfozah (Preobrazbah), je ključna odlična izobrazba naročnika. Ali je grof Ignac Marija Attems (1652–1732) predelal grad in njegov vzhodni del v čast svojega »abrahama«, lahko samo domnevamo. Dejstvo pa je, da je dvorana, ki nosi ime viteška, čeprav je »grofovska«, nastala v času, ko je praznoval pet desetletij uspešnega življenja. Po šolanju v Gradcu je opravil kavalirsko potovanje. Opravljal je številne službe, ki so mu omogočile, da je iz manjšega premoženja ustvaril veliko. Leta 1688 je postal vrhovni proviantni mojster Slavonske vojne krajine.

Njegovemu značaju ustrezna služba je bila zaradi dolgotrajne t. i. dunajske vojne s Turki (1683–1699) zelo dobičkonosna. Uradno priznanje za delo, ki je prispevalo k turškemu porazu, je bil leta 1696 podeljen naziv svetnika notranjeavstrijskega tajnega sveta.
Kupoval je številne gradove s posestvi in jih preuredil v rezidence z odlično slikarsko opremo, ki jo je najverjetneje dopolnjevala tudi druga razkošna premična oprema, a je žal večinoma neohranjena.
Leta 1688 je kupil Štatenberg, kjer je dal zgraditi dvorec, leta 1691 Hartenštajn in večino Pilštanja ter leta 1694 Brežice. Leta 1707 je kupil Gösting in naročil poslikavo, leta 1714 Rajhenburg, 1717 Slovensko Bistrico ter naročil poslikavo in 1721 Turn v Brestanici. Umrl je leta 1732 v Gradcu, kjer je pokopan v tamkajšnjem samostanu frančiškanov, kjer je še vzidan nagrobnik.

Viteška dvorana je najbolj prepoznaven del gradu Brežice (kulturni spomenik državnega pomena) in je bila restavrirana med letoma 2011 in 2012, južna stena pa 2015. Tako kot ob nastanku je tudi danes prostor uživanja v različnih umetnostih in svečanostih, predvsem pa je izjemna »galerija« baročne umetnosti, ki sta jo soustvarila odličen slikar in naročnik.

[1] Marija Regina je umrla leta 1715 na gradu Brežice in je bila pokopana v kapeli sv. Dizme brežiškega frančiškanskega samostana, ki je bila porušena med drugo svetovno vojno. Del njenega nagrobnika je ohranjen in je na ogled na razstavi Štirje elementi: 2 – OGENJ.
[2] Ovidij je bil rimski pesnik (43 l. pr. n. št.–17/18 l. n. št.), ki je v svojo pesnitev vključil grško in italsko mitologijo ter bajeslovje starih kultur. Metamorfoze so veljale za nekakšen priročnik antične mitologije.

Viteška dvorana

Viteška dvorana s freskami in šestimi ovalnimi slikami Frančiška Karla Remba, ki so bile vključene v poslikavo že ob njenem nastanku ok. 1703.

Marija Regina Attems, roj. Wurmbrand, z edino preživelo hčerko Henrieto Šarloto (1687–1742), kasneje por. Trautmannsdorf, in najmlajšima preživelima sinovoma Ernestom Amadejem Tomažem (1694–1757), bodočim ljubljanskim škofom, in Ferdinadom Hiacintom Marijo (1697–1723), bodočim jezuitom. Kopija: Viteška dvorana gradu Brežice, izvirnik: Gradec, Joanneum, Alte Galerie.

[3] Podatki o upodobljencih na portretih se v različnih objavah razlikujejo. Za publikacijo je izbrana interpretacija Borisa Hajdinjaka, objavljena v publikaciji Štirje elementi: 3 – ZEMLJA (2019), str. 92—95.

Ignac Marija I. Attems (1652–1732) z najstarejšimi sinovi: Francem Dizmo (1688–1750), najstarejšim preživelim sinom in glavnim dedičem, Tadejem Kajetanom (1691–1750), drugim najstarejšim preživelim sinom in drugim dedičem, in Jožefom Inocencem Ksavrom (1692–1702), ki je umrl v času nastanka slike.
Kopija: Viteška dvorana gradu Brežice, izvirnik: Gradec, Joanneum, Alte Galerie.

Štirje elementi

Na banjastem oboku prehoda stene v strop si sledijo prizori iz grško-rimske mitologije oz. Ovidovih Metamorfoz, ki so hkrati alegorije štirih elementov. Po izročilu stare grške filozofije so štiri temeljne sestavine vseh stvari: voda, zrak, ogenj in zemlja. Elementi se med seboj povezujejo v času in prostoru, prehajajo in se spreminjajo eden v drugega, če pa se ravnovesje med posameznimi elementi poruši, tedaj pride do nesreč in katastrof, kot je razbrati tudi iz antičnih mitov in legend.

Element VODA – *vzhod*

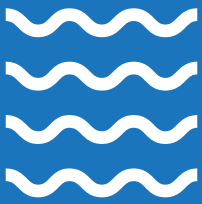

Letni čas: zima

Čas: od polnoči do sončnega vzhoda

Temperament: flegmatični

Življenjska doba: otroštvo

Zodiakalna znamenja: rak, škorpijon, ribi

Oblike: valovi

Avtor risbe: Janže Lorber

Element voda (Aqua)

Na vzhodni strani obočnega dela prehoda stene v strop ponazarjajo alegorijo **elementa vode (Aqua)** štirje prizori.

1. prizor

Slikar Frančišek Karl Remb (1675–1718) je upodobil **Pozejdona** – Rimljani so ga imenovali Neptun – kot belobradega starca z atletsko postavo, ki v desnici drži navzdol obrnjen trizob, svoj atribut. Pokrit le okoli ledij z morskimi algami, se zazira naprej v galopirajoča konja s plavutmi na nogah. K Pozejdonu se polna zanosa privija mlada morska boginja **Amfitrita** – Rimljani jo imenujejo Salecija –, zavita prek ledij in levega oprsja s prosojno sivo tančico, ki se zgoraj zaokroža v vihrajoči lok in povezuje božanski par. Sedeča na vozu iz školjčne lupine, ki ga poganja lesena loputa, se predajata veselemu galopu konj, ki ju vodijo krilati dečki. Pred konjema se igra trojica nereid, obdanih v draperijo vihrajočega blaga. S hrbtom obrnjena proti nam, z obrazom v profilu, je morda Galateja (»mlečno bela«), ena najlepših med nereidami, ki jo je strastno ljubil enooki kiklop Polifem. V razgibanih valovih morja se igrajo v dveh parih in treh trojicah nereide, zavetnice tistih, ki so se na morju znašli v nevarnosti. Na levi strani v bolj razburkanem delu morja plava trojica tritonov, moških morskih bitij z iz vode štrlečim ribjim repom, ki pihajo v velikanske morske školjke in predstavljajo Pozejdonovega in Amfitritinega sina Tritona, ki se je dostikrat pomnožil. Prizor v ozadju z dvema skupinama s trojicami nereid predeljuje mogočni skalni lok, nad katerim se bohotijo sinjesivi oblaki, ki so prizorišče igrivih puttov. Stilne značilnosti figur po obliki kažejo na neposreden vpliv Lotove delavnice ter rimskih mojstrov zgodnjega baroka, Pietra da Cortoneja (1596–1669) in Guida Renija (1575–1642), še posebej v draperijah oblačil in zlasti v telesnosti figur ter puttov. Figuram je Remb vdihnil brezčasnost v njihovi psihološki teatraličnosti in fizični brezhibnosti ter popolnosti njihove lepote. Barve pa so izrazite v svoji rjavo rdeči zemeljskosti, zračni modrini morja in sinjini neba ter največkrat v vetru plavajočih zelenih, sivih in modrikastih oblačilih, ki ovijajo svetlopolta telesa figur božanstev.

2. prizor

Enooki kiklop **Polifem** (grško Polyphemos = rimsko Polyphemus), sin Pozejdona in nimfe Tooze, je strastno ljubil morsko nimfo Galatejo (gr. »belopolta«), ki je med svojimi vrstnicami nereidami slovela kot najlepša. Galateja pa zanj ni marala, zaljubila se je v mladega in lepega siciljskega pastirja Akisa. Nekoč je zaljubljenca zasačil v objemu in iz ljubosumnosti z ogromno skalo ubil njenega ljubimca. Velikana Polifema je slikar upodobil sedečega na visoki skali, ki se dviga neposredno iz razburkanega morja, kjer je desno spodaj nakazan vhod v votlino z delom Polifemove črede. Polifem igra na piščal, iz katere izvablja glasbo, s katero si je poskušal pozdraviti bolečine zaradi neuslišane ljubezni.

3. prizor

Dramatičen prizor iz legende **Pirama in Tisbe** kaže zgodbo o nesrečno zaljubljenima Piramu in Tisbi, ki so jima starši branili njuno ljubezen. Dogovorila sta se o pobegu, vendar na dogovorjenem mestu Tisbo preseneti levinja, zato se je Tisba skrila in spotoma izgubila ogrinjalo, ki ga je zver s krvavim gobcem raztrgala. Piram je našel le njeno ogrinjalo. Obupan zaradi spoznanja, da je njegova ljubljena umorjena, se je zabodel; ko ga je Tisba našla, se je usmrtila še sama. Slikar Remb je upodobil trenutek, ko je pri fontani z živim vodometom nesrečna Tisba našla svojega ljubljenega Pirama zabodenega. V obupu nad nesrečo, ki ju je doletela, se je pretresena od žalosti z bodalom zabodla še sama. To je pripoved o ljubezni, ki je združila mlada Babilonca proti volji njunih staršev, o kateri je govoril rimski pesnik Ovid. Med avtorji, ki jih je kasneje navdihnila tragična zgodba o Piramu in Tisbi, je bil tudi Shakespeare. Angleški dramatik jo je najprej upodobil v Senu kresne noči, nato pa v tragediji Romeo in Julija. Prav zaradi literarne slave slednje je spomin na antična ljubimca zbledel.

4. prizor

Po antični pripovedki je krilati bog Hermes na travnik, kjer se je Agenorjeva hči **Evropa** s tirskimi dekleti brezskrbno igrala s cveticami in pletla vence, poslal čredo, med katero se je pomešal v bika spremenjeni v mlado deklico zaljubljeni Zevs, da bi jo zapeljal. Lepi bik se je zdel deklici čedalje bolj prikupen, zato je povabila tovarišice, da se mu približajo in bika okrasijo s spletenim vencem rož. Raznežena se je zavihtela nanj. Tedaj je poskočil s tal in zaplaval v morje. Slikar Remb je upodobil trenutek, ko je okoli plavajočega bika z Evropo na hrbtu, katere oblačilo je zavihralo v vetru, valovilo morje. Ker se je bala valov, je plašno privzdignila noge, z desnico se je prestrašena prijela za rog, levico razprla in zazrta proti obali pretreseno klicala začudene družice.

Ugrabitev Evrope je eden izmed priljubljenih baročnih motivov, med drugim je znana upodobitev Evrope Guida Renija, ki jo je izdelal za kralja Poljske Wladislawa tik pred letom 1640, kjer je v prizor vključil Kupida, Remb pa je vključil krilatega dečka z baklo v roki, ki bi lahko predstavljal Fosforja (gr. »prinašalec luči«, lat. Lucifer), ki je poosebitev danice, stalni predhodnik jutra in čuvaj zvezd (Eosin sin ter Ceiksov in Dedalionov oče).

Zaljubljen, v bika spremenjeni Zevs je ugrabil svojo izvoljenko Evropo in jo prek oceana ponesel na Kreto, kjer se je spremenil v prikupnega mladeniča. Kot vladar na Kreti je Evropi obljubil varstvo, če ga osreči s svojo ljubeznijo in se mu preda. Zmedeno dekle je privolilo v ljubezen. Naslednje jutro, ko je objokovala svoje dejanje, se ji je prikazala Afrodita in ji razodela, da jo je ugrabil Zevs. Hkrati jo je potolažila, da se bo tuji del sveta, kjer je bivala, odslej po njej imenoval Evropa. Evropa, smrtnica, je Zevsu rodila tri sinove: Minosa, Radamantisa in Sarpedona.

Avtor risbe: Janže Lorber

Avtor risbe: Jakob Klemenčič

Element ZRAK – *sever*

Letni čas: pomlad

Čas: od sončnega vzhoda do poldneva

Temperament: sangvinični

Življenjska doba: mladost

Zodiakalna znamenja: dvojčka, tehtnica, vodnar

Oblike: volute

Element zrak (Aer)

Na severnem delu zrcalnega oboka **element zrak (Aer)** predstavlja prizor Apolona z Eos.

Hitreje prežene vetrove in oblake

Apolon (grški bog = rimski bog Apollo) **in Eos** (grška boginja Eos = rimska boginja Avrora) na sončnem vozu v golobji vpregi, obdana s pticami, sta prispodoba zraka. Rimska Avrora, boginja jutranje zarje in zaščitnica lepega vremena, ki vedno znova prebudi nov dan, je upodobljena na sončnem, zlatem vozu v družbi Apolona, boga svetlobe, sonca in pomladi, moralne čistosti in umetnosti, predvsem glasbe. Morda se je slikar F. K. Remb (1675–1718) spogledoval s prizorom stropne freske Guida Renija, nastale med letoma 1613 in 1614, kjer sta v prizoru združeni ti dve božanstvi. Apolona je naš slikar upodobil na sončnem vozu s ščitom v levici z napisom »Citius ventos et nubila pellit« (Hitreje prežene vetrove in oblake), ko se popolnoma prepušča vodenju boginji zore. Avrora, odeta v draperijo oblačila, ki se giblje v pihljaju vetra, vodi zlati voz, ko z vrvicami usmerja par belih golobov skozi temačen oblak v prebujajoče jutro, kjer se čez ves nebesni svod boči mavrica. Temino noči skupaj z Avroro preganja v turkizno draperijo odet leteči Zefir, sin boginje jutranje zarje Eos in boga ozvezdja Astraja. Zefir, glasnik pomladi, je prispodoba zahodnega vetra, ki prinaša vlago oz. dež, prepotreben spomladi za rast rastlinja, in ga povezujejo z rožo hiacinto.

Ljubezen, zmaga in mir

Pod sončnim vozom so v zraku upodobljene raznovrstne ptice, ki prebujajo nov dan: od navadne čigre (Sterna hirundo), vinskega drozga (Turdus iliacus), papig s cararjem (Turdus viscivorus) in parom sinic (Parus major) ali plavčkov na naslikani prekladi, velikega detla (Dendrocopos major), golobov (Columba livia domestica), smrdokavre oz. vodomca (Upupa epops), malega žagarja (Mergellus albellus), čopaste čaplje (Ardeola ralloides) do srake (Pica pica), ki je prepoznavna

po značilnem dolgem repu. Vendar ptice kot duhovni sli nosijo simbolno sporočilo in predstavljajo sončne, uranske vrednote. Ptice, domače in eksotične, simbol ljubezni, zmage in miru, počitka in spokojnosti, skupaj z mavrico, ki se po nevihti razširja čez nebesni svod, predstavljajo vso lepoto, ki zagotavlja mir in srečo mirnodobnih dni.

Zopet najdena svetloba

Apolon, ki nosi ščit z napisom »Citius ventos et nubila pellit« (Hitreje prežene vetrove in oblake), se poklanja Avrori, boginji, ki je vesel simbol prebujanja in zopet najdene svetlobe, tudi tiste, ki jo v deželo prinaša mir. Grof Ignac Marija Attems (1652–1732), naročnik fresk in mecen umetnosti, je po končani šestnajstletni vojni s Turki (1683–1699), kjer je bil nazadnje udeležen kot vrhovni proviantni mojster Slavonske vojne krajine, 12. septembra 1703 postal resnični član notranjeavstrijskega tajnega sveta. Nedvomno sta vzpostavljen mir in pridobitev nove vloge v družbi vzrok za proslavitev, ki ga simbolno nakazuje prizor Apolona z Avroro v golobji vpregi s pticami, ki so prišle od vsepovsod – iz domačega in tujega okolja –, da bi s koncertno melodijo ustvarile izjemnost prazničnega vzdušja.

Alegorija elementa zrak je prizor APOLONA (rimski APOLO) z EOS (rimska AVRORA) v golobji vpregi na severnem delu zrcalnega oboka.

Element OGENJ – *jug*

Letni čas: poletje

Čas: od poldneva do sončnega zahoda

Temperament: kolerični

Življenjska doba: zrelost

Zodiakalna znamenja: oven, lev in strelec

Oblike: z ostrimi robovi, trikotne in koničaste

Avtor risbe: Gregor Smuković

Element ognja (Ignis)

Alegorijo **elementa OGNJA (Ignis)** na južni strani obočnega dela prehoda stene v strop Viteške dvorane ponazarja upodobitev Hefajstove kovačnice.

Pohabljen, šepavi Hefajst (grški bog = rimski bog Vulkan), eden od dvanajstih Olimpijcev, Zevsov in Herin sin, Aresov, Hebin in Ejlejtijin brat, je gospodar elementa ognja in kovin, zaščitnik obrtnikov, kiparjev in metalurgov.
Kot šepavega boga ognja, zaščitnika kovaške umetnosti in rokodelstva ter poosebitve ognja, ga je slikar upodobil v njegovi zemeljski kovačnici, kako v vročini kovaške delavnice tik vignja, kovaškega ognjišča, vihti kladivo in sope nad nakovalom skupaj z dvema pomočnikoma, ko izdeluje strelo očetu Zevsu, poglavarju vseh bogov Olimpa. V ozadju Hefajstove kovačnice je Remb upodobil antični ščit s sulico, v nasprotju s tem pa top, strašno novoveško strelno orožje na kolesih, ki ne izvira iz antike, ampak iz slikarjeve sodobnosti poznega 17. stoletju. Po Heziodu so Hefajstu pomagali trije Kiklopi, divji enooki velikani,

Gajini in Uranovi sinovi: Bront (grmeči), Sterop (bliskajoči) in Arg (bleščeči), bratje titanov in hekatonhejrov. Kot Hefajstovi pomočniki so v vulkanu skovali žezlo, strele in bliske Zevsu, bogu neba in nevihte, Pozejdonu trizob, Herakleju oklep, vsem bogovom in polbogovom pa orožje z bojno opremo.

Hefajst se je rodil pohabljen in grd, zato ga njegova mati Hera ni marala. Po Homerjevi Iliadi ga je vrgla z Olimpa v Okeanos ob otoku Lemnos, kjer so ga našli in vzgajali mornarji, skupaj z nereidama, morskima nimfama Tetido in Evrinomo. Nekateri antični viri govorijo, da je šepavost povezana samo s padcem. Na otoku Lemnos so zanj, poleg Tetide in Evrinome, skrbeli mornarji, ki so ga rešili. Z njimi se je naučil kovaške obrti in izdelal prvi nakit. Nekateri domnevajo, da je njegov kult nastal zaradi vulkanske dejavnosti tega otoka, prav tako pa se rimski Vulkan nahaja pod ognjenikom Etna na vzhodu Sicilije (še danes največjim aktivnim vulkanom v Evropi). Ob njegovem prazniku, imenovanem hefajstija, so organizirali tek z baklami. Njegova žena je bila lepa Afrodita, boginja ljubezni, ki ga je varala z njegovim bratom Aresom. Ljubila pa ga je lepa Haris, ena izmed očarljivih gracij, ki so bile vdane spremljevalke Hefajsta.

Znan je po legendah, ki ga opredeljujejo kot slavnega kovača: pomagal je pri rojstvu Atene, ki je bila zaprta v Zevsovi glavi. Na Zevsov ukaz je prikoval Prometeja na Kavkaz in iz blata zgnetel telo prve ženske Pandore. Z nevidno vezjo je povezal prešuštnika, svojo ženo Afrodito in njenega ljubimca Aresa, materi Heri izdelal zlati prestol, s katerega ni mogla vstati. Svojim kovaškim izdelkom je dodal magično moč, s katero je dobil oblast nad tistimi, ki so jim bili namenjeni, kaznoval slabo in nagradil dobro. Z mojstrovinami, predvsem nakitom, je očaral lepotice in imel zaradi tega veliko uspeha v ljubezni, čeprav je bil pohabljen. Bil je bog, ki je lahko oživil negibno in ohromil živo, in tisti, ki je kljub svojemu telesnemu hendikepu dosegal neprekosljive uspehe v kovaštvu in ljubezni.

Z ognjem je povezan grb prve žene Ignaca Marije grofa Attemsa
(Ljubljana, 15. 8. 1652 – Gradec, 28. 11. 1732)
Marije Regine grofice Attems,
rojene Wurmbrand–Stuppach,
(Gradec, 3. 6. 1659 – Brežice, 24. 4. 1715),
upodobljen na južnem delu stropa Viteške dvorane.
V ovalu, z volutami obkrožen grb predstavlja rodbinski grb očeta Marije Regine Jurija Andreja Wurmbranda-Stuppacha.
Figura zmaja v grbu, ki bruha ogenj in stoji na kroni, je povezana z legendo iz genealogije rodbine Wurmbrand-Stuppach. Hkrati tudi rojstni priimek Wurmbrand označuje ogenj, saj der Brand v nemščini pomeni ogenj.

Element ZEMLJA – *zahod*

Letni čas: jesen

Čas: čas od sončnega zahoda do polnoči

Temperament: melanholični

Življenjska doba: starost

Zodiakalna znamenja: bik, devica in kozorog

Oblike: z robovi, kvadrati

Avtorica risbe: Anja Medved

Element zemlja (Terra)

Na predelu zahodnega zrcalnega oboka na zahodnem delu dvorane si sledi vrsta prizorov, ki prehajajo drug v drugega in so alegorija **elementa ZEMLJE (Terra)**.

1. prizor

Prvi prizor na južnem delu zahodnega zrcalnega oboka je motiv **Dioniza** (grški bog = rimski bog **Bakhus**), boga plodnosti, rastlinstva, vina in veselja. Slikar Frančišek Karl Remb ga je upodobil kot golo moško figuro zajetnih oblin z razkrečenimi nogami kot opitega boga, obdanega le z bršljanom in lovorjem, atributoma, po katerih prepoznamo Dioniza. Pri nogah mu leži Pan s piščaljo v roki in se naslanja na leopardjo kožo, ki prav tako označuje Dioniza. V opitosti ga zabavata nimfi (menadi – ena drži v roki otroka) in satiri, medtem ko mu eden v čašo naliva vino. Dioniz, Zevsov in Semelin sin, Ariadnin mož ter Priapov in Himenin oče, pojmovan kot dvakrat rojeni bog, je v grški mitologiji znan kot eden od pomembnih dvanajstih bogov Olimpa. Nedonošenega sina Dioniza je Zevs skrival vse do rojstva v svojem stegnu, ker si je Semela, hči tebanskega kralja Kadma na prigovarjanje Zevsove ljubosumne žene Here zaželela videti svojega ljubimca v vsem siju njegove božje podobe. Kot bog groma in bliskov se ji je prikazal v nevihtnih strelah, ki so s plameni pokončali Semelo. Zevs ji je odvzel še nerojeni plod in ga nedonošenega shranil v svojem stegnu. Ko se je porodil, ga je našel Hermes in ga na samotnem otoku zaupal v vzgojo nimfam. Po drugi legendi je zanj skrbela Ino, Semelina sestra. Svoje božansko poreklo je dokazoval z dobrimi deli, venomer obdan s spremstvom satirov in navdušenih nimf – menad. Posebej so ga častili na otokih Egejskega morja kot rešitelja vseh človekovih skrbi, vseh telesnih in duhovnih stisk. Njegovi atributi so: vinska trta z grozdjem, košarica sadežev, leopardja koža in nepogrešljivi tirzis – palica, ki jo ovijata bršljan in vinska trta, na vrhu pa jo krasi storž. Kot dvakrat rojeni bog je pojmovan kot umirajoči bog in bog vstajenja. V rimski mitologiji ga enačijo z Bakhusom.

Evripid govori o čaščenju Dioniza, ki je bilo v Grčiji kultno. Njegov kult so povezovali z vinom in pijanostjo tako pri Grkih kot kasneje pri Rimljanih. Kot Bakhus je bil označen predvsem kot bog veseljakov, iger in zabav, čeprav je bilo dionistično gibanje poglaviten vir grškega spiritualizma. Dionizem je poudarjal,

da je duša v sorodu z božjim in v nekem smislu realnejša od telesa. »Če je Dioniz mater Semelo (boginjo zemlje) dvignil iz pekla na Olimp, je hotel vsem otrokom zemlje odpreti pot v nesmrtnost.« Po Chevalieru je to eden izmed pomenov simbola Dioniza. Hkrati so ga šteli za zavetnika tragedije in komedije.

2. prizor

Dioniz in Ariadna

Frančišek Karl Remb je Ariadno, mlado ženo atenskega princa Tezeja, upodobil, ko jo je Tezej spečo zapustil na otoku Naksosu, kjer jo je še vedno v spanju našel bog Dioniz in jo s prstom na ustih v znak tišine nežno začel prebujati s peresom.

Ariadna, hči kretskega kralja Minosa in Pasifae, je pomagala junaku Tezeju, sinu atenskega kralja Ajgaja, v katerega se je zaljubila. Rešila ga je s čarobnim mečem ter klobčičem rdeče niti iz labirinta pred Minotavrom. Ariadna, ki ji je Tezej obljubil zakon, je zbežala z njim proti Atenam, toda Tezej jo je zapustil na otoku Naksosu, kjer jo je spečo našel Dioniz, ki so mu jo določili za ženo. Za poročno darilo ji je Dioniz podaril krono s sedmimi svetlečimi diamanti. Ker je Ariadna umrla kmalu po poroki, je žalujoči Dioniz odvrgel krono, ki ga je spominjala na ljubljeno nevesto. Po njeni smrti jo je Dioniz, tako kot mater Semelo, iz Hada popeljal na Olimp. Hkrati pa so krono ujeli bogovi, ki so jo odnesli visoko na nebo v ozvezdje, ki se imenuje Severna krona, kjer sveti sedem Ariadninih diamantov. V antiki je bila prav zgodba o Ariadni, hčeri kralja Minosa, med najbolj priljubljenimi.

3. prizor

Plešoče nimfe s silenom in satirom rajajo okoli spomenika s Panovo podobo in se veselijo, ko slavijo spomladansko slavnostno čaščenje v čast bogu Dionizu ali Panu, zaščitniku pastirjev in njihovih čred. Rembovi zgledi pri izbrani mitološki povesti so glede na topli kolorit izrazito mehki in veličastni. Slikar je v kompozicijo vnesel slikovit vtis nemira in hkrati veličastje v plesnem pozibavanju rajajočih nimf. V primerjavi z literarno predlogo, ki govori o nimfah, kako so jih preganjali satiri oz. sileni, je v upodobitvi začutiti duh lahkotne živahnosti, ko nimfe skupaj s silenom in satirom – morda bi drugi lahko bil celo mladi Dioniz, ki ga je vzgajal stari silen – v ritmu blagoglasne glasbe razigrano rajajo. Znano je, da so dionizije spremljale žene in dekleta, menade in bakhantke, ki so v divjem sprevodu ob glasbi in plesu odhajale v gozd in klicale boga Dioniza. Preganjali so jih pohotni satiri, Rimljani so jih imenovali favni, pol živali s kozlovimi rožički, repom in nogami. V tej družbi so bili nepogrešljivi sileni, katerih cilj je bil pobeg iz vsakdanjega življenja. Ciklična praznika, imenovana velike in male dionizije, sta se vršila v marcu in decembru. Tragedije in komedije so uprizarjali v marcu, iz Dionizove kultne pesmi, imenovane ditiramba, pa se je razvila drama. Prvotno je bil en sam silen (gr. »tisti s potlačenim nosom«), starec s plešo, debel in okrogel s kosmatimi prsmi, ki je vzgajal Dioniza. Eden od silenov ali satirov je bil Marsias, znan kot izumitelj piščali oz. tisti, ki je našel piščal, ki jo je zavrgla Atena, potem ko je zagledala v vodi, kako grd je njen napihnjeni obraz. Bakanalije so obhajali tudi Rimljani; ker so se zadnje spremenile v brezmejne razuzdanosti, so bile leta 186 pr. n. št. z zakonom prepovedane.

4. prizor

Favn

Kjer so nimfe in satiri, ki ljubijo gozdove, gore in senčnate votline, je tudi **Pan** (grški bog = rimski bog **Favn**), ki rad pleše, poje in igra na svojo pastirsko piščal, imenovano siring. **Pan**, grški bog pastirjev, plodnosti čred, gozda in pašnikov, sin Hermesa (ki je drugi pomemben arkadski bog), je upodobljen z rožički na glavi, kako sloni na skali in igra na siring, skupaj s polbratom, mladim pastirjem Dafnisem (simbol pastirske poezije), ki ga je učil igrati na piščal. Pod njima sta mladenki, ki se ukvarjata z otrokom in ga hranita z ambrozijo ali nektarjem, božansko hrano, ki daje bogovom in izbrancem nesmrtnost in večno mladost. Pana pogosto povezujejo s pomladjo in rodovitnostjo ter pastoralno glasbo. Njegova mati je bila nimfa, po nekaterih Kalisto, po drugih Penelopa ali Driopa. Hermes, grški sel bogov, zaščitnik trgovcev, potnikov, navihancev in tatov, se je zaljubil v nimfo, ki mu je rodila Pana, otroka s kozjimi rogovi, brado in nogami. Njegovega videza se je mati tako prestrašila, da je »panično« zbežala in zapustila otroka. Stari Grki so verjeli, da je strah in tesnobo povzročil Pan s svojo podobo, pa tudi z nenadnim pojavljanjem ter tako plašil ljudi in črede, kar je povzročilo paniko – panični strah. Nasprotno se je oče Hermes sina razveselil, ga zavil v zajčjo kožo in ga odnesel na Olimp, kjer ga je ponosno kazal bogovom. Ker so se bogovi posmehovali Panovemu videzu, je nesrečnik pobegnil v nevarne arkadijske gozdove, kjer se je potikal, plesal, pel in igral na svojo pastirsko piščal. Legenda pripoveduje, da si je napravil piščal iz sedmih trstik »siringo« v čast nimfi Siringi, ki jo je ljubil in se je spremenila v trst, ko se je je dotaknil.

Panova ljubljena nimfa Siringa je bila po eni od legend tudi **hamadriada**. To so bile gozdne nimfe, katerih mati je bila Driopa, drevesna nimfa črnega topola, povezana z mitološko pripovedjo o gozdnem duhu Oxylusu, s katerim je imela več hčera hamadriad. Vsaka med njimi je bila zadolžena za svoje vrste drevo: Karya (oreh ali leska), Balanos (hrast), Kraneia (dren), Morea (murva), Aigeiros (črni topol), Ptelea (brest), Ampelos (trta, zlasti rod Vitis) in Syke (figa), ki so hkrati z drevesi tudi umrle. Gozdne nimfe, imenovane **driade** (gr. po drys

»drevo, hrast«), pa so bile predvsem zaščitnice hrastovih gozdov, ki so prebivale v drevesih, z njimi umirale ter se z novimi rodile. Naš slikar je gozdne nimfe upodobil kot orkester ženskih instrumentalistk z različnimi antičnimi in baročnimi glasbili, ki so pripravile zvočni sprejem v bojno opravo odetemu **Aresu**.

5. prizor

Aresa (rimski bog **Mars**), grškega boga uničevalske, napadalne vojne, ki se s četo konjenikov v ozadju vrača iz bitke kot zmagovalec, prepoznamo po njegovih atributih: čeladi s perjanico, meču in ščitu, manjkata pa njemu posvečeni živali, in sicer pes in jastreb. Ares je eden od dvanajstih pomembnih bogov Olimpa, Zevsov in Herin sin ter Hefajstov, Hebin in Ejlejtijin brat. Z ljubico Afrodito je imel sina Erosa, je oče Amazonk, Foba, Deima (strah) in Ereide (prepir). Hkrati pa je bila hči Aresa in Afrodite Harmonija (soglasje), poosebitev ubranosti in skladnosti, ki je možu kralju Kadmu rodila hčeri Inono in Semelo. Harmonija je postala mati tebanskega kraljevega rodu, iz katerega je izhajal Dioniz. Zveza Aresa in Afrodite je hkrati alegorija, ki bi se lahko povezovala z upodobitvami naročnika fresk Ignacem Marijo Attemsom in njegove žene Marije Regine, roj. Wurmbrand: zveza divjega vojščaka in lepe žene vodi k plemeniti harmoniji, ki utegne biti osnova kulturnemu razvoju. Morda njemu nasproti upodobljena nimfa, ki se rojeva iz drevesa, upodablja Ateno, prvotno ptičja boginja, ki igra na flavto, sicer pa v antični Grčiji boginja

modrosti, tkanja in obrti ter vojaške discipline, ki je bila nasprotje boga vojne Aresa, znanega po krutem nasilju in krvoželjnosti. Atenin atribut je sova, navadno je upodobljena z egido na prsih, s šlemom in ščitom. Po atiških pripovedkah pa je Atena tista, ki je iznašla piščal – flavto, a jo je zavrgla, ko je ugledala odsevsvojega grdo napihnjenega obraza v vodi. In morda Aresa, ki je v bojnem koraku usmerjen proti drevesnim nimfam, ki muzicirajo na instrumente baročnega orkestra, opozarja na umno taktiko in strategijo vojskovanja. Grškemu Aresu je ustrezal rimski Mars, bog vojne in rastlinstva, zaščitnik polja

in živine, zavetnik Rimljanov v vojnah in hkrati zavetnik kmetov. Mars – prvotni italski, kmečki bog, h kateremu so molili za uspešno rast na polju in prirast v hlevu, kasneje postane Rimljanom bog vojne. Njegovi sveti živali sta volk in žolna.

Ali je prizor upodobitev Začaranega gozda in viteza Rinalda?

Viteška dvorana privablja različne raziskovalce, ki z novimi dognanji ponujajo tudi drugačne razlage upodobitev. Tako je Stanko Kokole povezal prizor s pesnitvijo Torquata Tassa (1544–1595) Osvobojeni Jeruzalem oziroma z epizodo iz 18. speva pesnitve Gerusalemme liberata – Osvobojeni Jeruzalem, ki se naslanja na zgodovinsko snov iz prve križarske vojne, končane z zavzetjem Jeruzalema leta 1099. Na prosojno jaso stopa plemeniti krščanski vitez Rinaldo, ki je hrabro zakoračil v uročeni gozd, kjer bo v naslednjem trenutku (ki v Brežicah ni upodobljen) osuplo obstal pred prividom lepe mohamedanske

princese in mog čarovnice Armide. Remb je upodobil trenutek, ko presenečeni Rinaldo opazuje »rojstvo« gozdnih vil, ki izstopajo iz dreves in ga skušajo odvrniti od sekanja z glasbo in plesom. Pri tem je naslikal številna sodobna glasbila in tako nazorneje »zapisal« namen dvorane – uživanje v glasbi in vseh vrstah umetnosti v najbolj imenitni dvorani takrat in tudi več kot 300 let kasneje.

4 Prispevek je obljaven v publikaciji, razstavnem katalogu Imago Musicae: glasba na baročnih poslikavah brežiškega gradu, 2016, str. 38—54.

Viteška dvorana - stene

Na vzhodni steni dvorane si sledijo prizori pokrajine z grškim svetiščem in rimskim forumom s Panteonom ter razkošna renesančna vrtova, ki jih predeljujejo po trije giganti s tremi medaljoni z oljnimi podobami. Trije s skrivnostno vsebino so izvirniki:

- nedoločljiv mitološki prizor – razgovor med obritim in bradatim možem

- alegorija poletja – figure žena z žitom in sadjem

- nedoločljiv mitološki prizor – figure mladih mož in žena z otroki

Na zahodni steni dvorane si sledijo prizori z razvalinami antične arhitekture in renesančnim konjeniškim spomenikom, ki jih predeljujejo po trije giganti s tremi medaljoni:

- portret Marije Regine Attems z otroki

- alegorija bogastva in odličja

- portret naročnika fresk Ignaca Marije Attemsa s sinovi

Steni za baročnima stopniščema sta poslikani s pogledi v naravo, na severni strani pa je upodobljena skrivnostna ladja z vojaško čelado in labodom.

Prehod med stenami in oboki zaznamujejo girlande z upodobitvami sadja in zelenjave, med katerimi prepoznamo jabolka, hruške, granatna jabolka, buče, artičoke, korenček, repo idr.

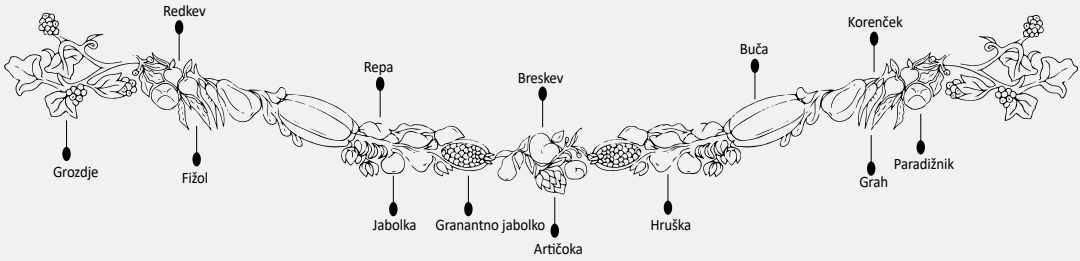

Avtorica risbe: Anja Medved

Del sten so tudi stenske kartuše, izvedene v okrastem grisaju.

Vzhodna stena

Morda
Apolon in Kastalija

Diana in Akteon

Dafnis in Hloa

Speča Venera

Zahodna stena

Heraklej in Omfale

Apolon in Dafne

Heraklej na razpotju

Andromeda in Perzej

Strop

Salamonova sodba

Joba na smetišču

Morda **Estera pred kraljem Ahasverom**

Neznani motiv

Strop

Strop je prepleten z upodobitvami alegorij odlik rodu Attems in prispodobami znanosti ter umetnosti. Na severni strani ga začenja grb grofa **Ignaca Marije Attemsa**, na južni pa grb grofice **Marije Regine Attems**, rojene **Wurmbrand**.

Od severa proti jugu

Grb grofa Ignaca Marie Attemsa (1652—1732), lastnika gradu in naročnika poslikave.

Ignac Maria Attemsa

Alegorija Fortune (gr. **Tihe**) z rogom izobilja, personifikacija sreče. Grški bog **Kronos** (rim. Saturn), starček s koso, ki mu putto prirezuje perut, drugi mu drži peščeno uro. Pod njim **Justicija** (lat. »pravičnost«; gr. Dike), žena s tehtnico in nojem. Boginji usode **Nemezis** (lat. »dodelitev pripadajočega«), druga žena podarja nakit.

Alegorije umetnosti in znanosti

Alegorija znanosti – morda muza **URANIJA** (gr. »nebeška«), ene od devetih muz, muza astronomije in astrologije

Alegorija slikarstva –
Figuralna skupina

Alegorija zdravilstva –
Higieja z Eskulapovo palico

Alegorija kiparstva so tri figuralne skupine s skulpturami raznih obdobij

Alegorija glasbe – morda muza **EVTERPA** (gr. »razveseljevalka, zabavljalka«), muza glasbe, zlasti liričnega petja in poosebitev lirične poezije

Alegorija geometrije – morda muza **POLIHIMNIJA** (gr. »bogata s pesmimi«), ki je muza geometrije, mimike in meditacije

Alegorija poezije – morda muza **KALIOPA** (gr. »lepoglasa«), muza epske poezije, najstarejša ter najmodrejša med vsemi muzami

Grb grofice Marije Regine Attems, rojene Wurmbrand (1659—1715)

Avtor »Oblačka« in risbe po risbah Pozejdona, Zmaja in Drevesa: Jakob Klemenčič